

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES
OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
SPECIAL EDITIONS 134

BLOOD

LITERATURE, CULTURE

EDITED BY
MIRJANA DETELIĆ
LIDIJA DELIĆ

Editor in chief
DUŠAN T. BATAKOVIĆ
Director of the Institute for Balkan Studies SASA

BELGRADE 2016

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
ПОСЕБНА ИЗДАЊА 134

КРВ

КЊИЖЕВНОСТ, КУЛТУРА

УРЕДНИЦИ
МИРЈАНА ДЕТЕЛИЋ
ЛИДИЈА ДЕЛИЋ

Одговорни уредник
ДУШАН Т. БАТАКОВИЋ
директор Балканолошког института САНУ

БЕОГРАД 2016

Издавач
БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ
Србија, Београд, Кнез Михаилова 35
<http://www.balkaninstitut.com>
E mail: balkinst@bi.sanu.ac.rs

Рецензенти
академик *Нада Милошевић-Ђорђевић*
проф. др *Љиљана Пешикан-Љушићановић*

Лектура
Весна Ђукић
Дизајн
Кранислав Вранић
Штампа
Colorgrafx
Тираж
300

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09:398(082)
821.163.09(082)

КРВ : књижевност, култура / уредници Мирјана Детелић и Лидија Делић. - Београд : Балканолошки институт САНУ, 2016 (Београд : Colorgrafx). - 452 стр. : илустр. ; 24 см. - (Посебна издања / Балканолошки институт Српске академије наука и уметности; 134)

На спор. насл. стр.: Blood. - "Књига је штампана у оквиру рада на пројекту Балканолошког института САНУ 'Језик, фолклор и миграције на Балкану' (№ 178010)" --> колофон. - Тираж 300. - Стр. 7-8: О овој књизи / Лидија Делић, Мирјана Детелић.
- Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад.
- Summaries.

ISBN 978-86-7179-097-0

а) Српска народна књижевност - Мотиви - Крв - Зборници б) Јужнословенска књижевност - Мотиви - Крв - Зборници COBISS.SR-ID 225827084

© Балканолошки институт САНУ

Књига је штампана у оквиру рада на пројекту Балканолошког института САНУ „Језик, фолклор и миграције на Балкану” (№ 178010) захваљујући финансијској подршци Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Софија Милорадовић*

Институт за српски језик САНУ, Београд
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

ОД РАБОТУ СЕ КРВАВЕЈЕ, А ОД ШКОЛУ ЛУДЕЈЕ

У Речнику ипиројској јовора, Драгољуба Златковића, агронома и неуморног сакупљача дијалекатске лексике, забележена је и ова изрека која сведочи о томе да када се у нечему не може или не уме наћи мера, онда човек од претераног телесног напрезања губи снагу па и здравље, а од учења без умећа отклоне према прочитаном или, можда још чешће, без свести о несавладаним непознаницама – памет.

И као што су трагови веровања да је крв „седиште животне силе”, како је забележио етнолог Душан Бандић, живи и препознатљиви у народној религији, као што је неспорно да је ова материја неопходна и за стварање и за одржавање живота, па онда „одговорна” и за његово замирање или гашење, тако се концепт српске културе одсликава и у устаљеним синтагматским склоповима, у фразеологизмима у којима један од лексичких елемената у споју, тачније – централни лексички елемент, бива *крв*.

Када у српском језику желимо да истакнемо значај родбинске везе, као и то колико је важно јесмо ли или нисмо са неким у роду, казаћемо да *крв није вода*, да је међу нама *брајиска крв*, да јесмо или нисмо са неким *исти* или *једна крв*; казаћемо даље: *што је моја крв*, или ћемо пак изрећи опозит – *шубја крв*, а десиће се и да опсујемо некоме крв: *крв њи ј...*, псујући му заправо претке и сав род. У Ужицу се бележе и изрази *дебела крв* и *шанка крв* за сродство по очевој, тј. по мајчиној линији. У вези са лошим наслеђем каже се и да је некоме *слаба крв*, а некоме може бити и *нечисти* крв, она којом колају ниске страсти, као код јунака чувеног романа Боре Станковића, па стога кажемо и да нећемо са неким да *мешамо крв*, односно – да се са њим орођавамо. У Црној Трави постоји посебан израз за лоповску сорту – *ајдучка крв*, а Глиша Елезовић у Вучитрну бележи и *крв њи је шакâ* – каква год била, добра или лоша.

---

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs; sofija.miloradovic@filfak.ni.ac.rs

Овај текст је резултат рада на пројекту „Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала *Појмовник српске културе*” (ЕДБ 147016), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Тамо где нема *крвној сродсџва*, где постоји празнина у породичној заједници, а где треба приуштити трајну помоћ и заштиту, помирити завађено, или пак олакшати болест, успоставиће се такозвано бескрвно сродство (знано као ритуално, духовно), па негдашње пуштање мало крви из мишице при чину братимљења, уз све остале поступке који га прате, подржава изједначавање оних који се братиме са крвним сродницима.

Нека врста блискости која се само крвљу може пренети, ако већ о *крвној вези* није реч, мора постојати да би се некоме у невољи помогло. По крви ће се некако и узрок невоље препознати и можда наћи одгонетка за загонетну невољу која је човека притиснула. Стога Влајна која Петрији треба да пребаје како би је излечила од болести, скинула јој урок, мрмори овако: „Лежи ми, сестро, у крв да ти кажем која си. Лежи ми, сестро, у крв да ти кажем шта си и кака си. Лежи ми, сестро, у крв да ти кажем како ти се пише на овај и на онај свет” (*Петријин венац*, Драгослав Михаиловић).

Судећи по свему што уз *крв* бележе српски речници, у нашем се народу ова реч изговара подједнако и када се мисли на живот и када се мисли на смрт, на два лица исте ствари – човековог битисања, ако поимамо да смрт „није непостојање, већ постојање без нас”, како је певао Мирослав Антић у *Бесмртној њесми*. Усред речи које су се у српском језику или у српским народним говорима око ње свиле и тако очувале у тим петрификованим, нерасклопивим без нестајања значења склоповима, *крв* подједнако симболизује и почетак и крај – као што кажемо да дати некоме крв значи *џродужити некоме живој*, тако се каже да *истиче живој* из онога који обилно и незауштављиво крвари. Тако је крв оно што *кола* људским венама и стога се *крв леђи у жилама* када се обамре од страха, оно што може да *дамара* у човековим слепоочницама и онда да му *удари* или *јурне у главу*; она у нама може да *џрокључа*, и то толико да нам *удари* или *џадне на очи*, да нам се *очи закрваве*, или да онај који се разгневио тако да више не влада собом каже: *крваве ми леђе исџред очију* – као што говоре у Ужицу.

Следећи опадајућу или растућу градацију, можемо уочити да се на једној страни крвљу именује све почев од живота самог, па до онога што некоме чини живот вредним живљења, док се на другој страни именом крви означава све од претешког, пренапорног рада до чињења непојамних злочина. Тако се на оној првој „скалинади” крвљу исказује жртвовање без остатка, безгранична несебичност – *дао би му џоследњу кай крви*, па блискост у роду – *истје смо крви, веже нас истиа крв*, потом и страсна везаност за некога – *џа жена ми је у крви*, или пак предодређеност за нешто, прелажење нечега у навику без одвике – *музика му је у крви, коцка му је у крви*. На другој страни, пак, запазићемо крв као ознаку претешког напора, многих претрпљених тешкоћа – *џројљувао је крв радећи*, као именовање зле намере или злог, па и стравичног чињења – *очи су му се закрвавиле, наио му се крви, окрвавио је руке*, или су му оне *крваве до лакајџа, до рамена*

чак, толико да је *оїрезао у крви*, те као симбол великог страдања, поднетих огромних људских жртава – *земља најпоїљена крвљу, исиїорија иїсана крвљу*.

Када *їлаћамо нешиїо крвљу*, заправо плаћамо најскупу цену, јер плаћамо животом. Једнако је тако улог – живот када је нешто нечијом *крвљу зайечаћено*, јер то значи да је неко живот жртвовао или је нечији живот жртвован за неку идеју.

У нашем се народу каже *крвав иїосао* за онај посао који је изузетно напоран, каже се и да неко *крваво ради*, или да је *їроїљувао крв* радећи – када тешком муком зарађује за живот, па је онда нешто и *крваво зараћено, крваво сїїечено* или стечено *крвавим знојем* – уз изузетно напоран, тегобан и слабо наплатив рад. *Крвавим знојем* зарађује се и *крвав хлеб*. У северној се Метохији каже да је *крвник за рїд* онај радник који ради без предаха, а у Црној Трави *крвљосује* онај који страда од тешког посла.

И на прилику онога што за градивне именице у граматицима стоји – да истим обликом означавају и најмању и највећу количину материје коју именују, па тако *вода* може представљати и кап и океан, у следећим се примерима уочава да кап наше крви и сва крв у нашем телу бивају каткад једно те исто, као и то да једна кап крви може бити синонимна са животом: *без каїи крви* – проћи без борбе, без икаквих жртава / бити врло блед, *бориїи се до иїоследње каїи крви* – истрајавати до крајњих могућности / борити се до смрти, *даїи иїоследњу каї крви* – пружити несебичну помоћ.

Човек може *биїи од крви и меса*, што значи да је обичан човек, човек као и сви други (*сви смо ми крвави исиїод коже*), односно, он се само држи и живи тако, иако је по нечему изузетан – по своме пореклу, када чак може бити и *їлаве крви*, тј. припадати племству, по своме дару, по своме чувењу.

Знатно се ређе у нашем језику чује да је неко *слаїке крви* – да је саосећајан или умиљат, а много чешће ће неко код нас бити *вреле крви* – жесток, колерик, или пак страствен, па му се стога од претераног узбуђења може *узбуркаїи крв*, или се може тако узнемирити и постати раздражљив као да је *узаврела крв у њему*.

Некога искоришћавати, мучити, досађивати некоме – за сва ова значења наш народ има изразе који изнова недвосмислено сведоче о томе да се знак једнакости ставља између крви и живота и/или крви и душе, јер ако некоме *иїиїе крв на сламку* или му *вадиїе душу на иїамук*, мучите га истом муком; тако се, дакле, у Срба каже: *иїсиїиїи некоме крв, иїиїи некоме крв*, па чак и *биїи жедан (нечије) крви* – када се жуди за осветом.

Велики је број израза којима се крвљу и њој придруженим глаголима именује оно најлошије у човековом бићу – од *крвomuћења до крвоїролића: сївараїи зло крв* – уносити раздор, мржњу, *иїоїући се до крви* – жестоко се потући, *иїаиће крв / иїоїећи ће крв* – биће мртвих, *їроливаїи крв / уїуиїи у крви* – (по)убијати, *оїрезнуїи у крви / іазииїи у крви / биїи у крви до колена / куїаїи се у крви до колена* – извршити крвопролиће, починити бројне злочине.

Човек може бити *крвоија*, *крвник*, или пак *крволок*, што значи да је изабљивач, насилник, да је злостављач, убица, да је зликовац, а у неким се српским народним говорима човек одређен истим овим особинама може именовати као *крвоиџац* – у Ужицу и Качеру, *крвоиџник* или *крвоиџник* – у Тимоку, *крвија* и *крволочњак* – у Врању, *крвожџник* – у Црној Трави, *крводушан* – у Пироту. За тврдицу се у Врању и Јабланици каже да је *крвосѣр*, а у Тимоку му се само додаје један суфикс, па је *крвосѣрац*. На другој страни, реч *крвавица* прибавља себи чак четири (бива их и више, посебно ако би се зашло и другде по српском језичком простору) различита значења у различитим крајевима Србије: врста месне прерађевине – у Војводини, врста ситне крушке са црвеним слатким плодом – у Ужицу, врста траве – у Лесковцу, фиг. пара, новац – у Нишкој Каменици и Црној Реци (*да сйечали неку крвавицу*, тј. црквицу), ово последње у сасвим блиској вези са већ помињаном *крваво зарађеном* или *крваво сйеченом* имовином.

Заклети непријатељ се у српском језику назива и *крвним нейријаиџељем*, а примери који следе изузетно упечатљиво притврђују знак једнакости постављен између крви и живота, крви и рода – *крв за крв = љава за љаву*. *Крвна осветија* – синтагма је којом се сукоб између две породице (или два племена), започет убиством мушког члана једне од њих, наставља међусобним убијањем једне по једне мушке главе из сукобљених породица. Те породице једна другој *дујују крв*, а *крваљу* се овде скраћено именује *крвна осветија*: *два крва сам дужан, ои крви су дџуд љобџи, врајиши крв* (северна Метохија). У пиротском говору забележен је и термин *крвнина*, којим се означава новчани износ за „откупљивање” смрти Турчина. Када су се у Србији умножиле неосвећене главе, тада је *крвца из земље љоврела* – како је певао слепи гуслар најављујући народну буну (*Почейшак буне љошив дахија*, Филип Вишњић).

По ономе што се у савременој лексикологији назива семантичко-деривационим гнездом, уз *крв* се сврставају бројне творенице – именице, заједничке и глаголске, придеви, глаголи: *крвник* и *крвница*, *крвоџок*, *крвоија*, *крволок*, *крвожџник*, *крвожџносџ*, *крвоџроџиџе*, *крвнишиџво*, *крволомносџ*, *крвавање*, *крвавање*, *крвоџиџање*; *крвни*, *крвав*, *крвнички*, *крволочан*, *крвожџан*; (*ис*)*крвариџи*, *крвавиџи*, (*за*)*крвиџи се* итд.

Када у српском језику желимо ближе да одредимо црвену боју нечега, рећи ћемо и да је нешто *црвено као крв*, чиме желимо истаћи јаркост, упечатљивост ове боје. Међутим, у народној се епици пева и о *црној крвици*: „Црна крвца кроз кошуљу врца” (народна песма *Војвода Ђурица и Дука зулумџар*), „Максим паде у траву зелену / Свега г’ црна крвца обалила” (народна песма *Ђурђева Јерина*). Појашњење налазимо у тексту Александра Ломе, у коме аутор разјашњава конкретно опажање крви као нечег тамног, црног, упућујући нас и на податак да се *црвено, рујно вино* назива *црним вином*.

У Србији постоји вероватно једна од најстрашнијих записаних синтагми, она у којој се одредба *крвав* наслања уз реч уз коју се никада по мери чо-

вештва не би смела наслонити, али ју је учињено језиво нечовештво ипак везало уз њу – уз *бајку*, причу која се најчешће намењује деци и чији јунаци понекад бивају и деца: краљевићи и принцезе, чобанчићи, сирочићи-просјаци, дечак мален као зрно бибера, док само у једној, по својој истинитости непојамно језивој бајци, јунаци бивају деца убијена у једном дану – *чеџа ђака, дечака редови цели...* Преплитањем дечјих смрти исткана је *Крвава бајка*: „Било је то у некој земљи сељака / На брдовитом Балкану, / Умрла је мученичком смрћу / Чета ђака / У једном дану” (Десанка Максимовић).

Помињући негде у првом делу текста *земљу најпољену крвљу* као последњи беоцуг оног растућег градационог низа, ставили смо тачку, сметнувши у том тренутку некако с ума да се живота круг вазда изнова обнавља – да након смрти долази поновно рађање. Тако, сада се подсетивши и опоменувши, настављамо ту где смо стали: српским народним предањем по коме се управо из земље натопљене крвљу родио цвет – црвени божур, настао из крви косовских јунака којом је земља после Косовског боја била натопљена. Опет, у једном географски веома удаљеном и посве различитом културноисторијском и професионалном кругу написана је дивна и потресна бајка о цвету који је постао црвен од птичје крви: славуј је створио црвену ружу тако што ју је обојио крвљу из свог срца, како би је један заљубљени младић могао поклонити вољеној девојци (*Славуј и ружа*, Оскар Вајлд). У обе се приче прича о љубави већој од живота, јер је и родољубље настало на љубави.

Овде дугујемо и још једну филолошку напомену, премда она – по природи овога текста – неће остати само филолошка. Именица *крв* и именица *љубав* биле су и некада, а и данас су од исте врсте. Наиме, у удбенику *Српско-словенској језика* Петра Ђорђевића пише да се дванаест именица женског рода, које су се у номинативу сингулара завршавале на стари глас *јери*, деклинирало по петом, непродуктивној врсти, а међу њима су биле и *крв* и *љубав*. У граматикама савременог српскохрватског или српског језика, ове две именице женског рода на сугласник сврставане су у посебну, четврту или трећу врсту, уз остале именице женског рода које се завршавају сугласником. Међутим, у неким српским народним говорима, онима косовско-ресавске и призренско-тимочке основице, ове именице имају конгруенцијски индикатор мушког рода – тај *крв* и тај *љубав*, као и тај *ноћ* и тај *жалос*, јер нема самогласника *а* на крају, па да по њему препознамо да и *крв* и *љубав* припадају оној врсти од које су *жена*, *мајка* и *сестира*.

Извори и литература

- Бандић 1991 – Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд: Нолит.
Букумирић 2012 – Милета Букумирић, *Речник говора северне Мешохије*, Монографије 15, Београд: Институт за српски језик САНУ.
Динић 2008 – Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Елезовић 1932 – Гл. Елезовић, *Речник косовско-мејоховској дијалектџа, Свеска њрва*, Српски дијалектолошки зборник IV, Београд.
- Жугић 2005 – Радмила Жугић, *Речник џовора јабланичкој краја*, Српски дијалектолошки зборник LII, Београд.
- Златановић 2011 – Момчило Златановић, *Речник џовора јуџа Србије*, Врање: Аурора.
- Златковић 2014 – Драгољуб Златковић, *Речник џиројској џовора*, Том I (А–Њ), Том II (О–Ш), Београд: Службени гласник.
- Јовановић 2004 – Властимир Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, Српски дијалектолошки зборник LI, Београд.
- Кулишић, Петровић, Пантелић 1998 – Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски мџилошки речник* (Друго допуњено издање), Београд: Етнографски институт САНУ.
- Лома 2001 – Александар Лома, Црна крвца. Један древни песнички спој и симболика боја у митолошким осмишљењима људске жртве, *Кодови словенских кулџура*, Боје, број 6, Београд: Сlio, 152–160.
- Марковић 1986 – Миодраг Марковић, *Речник народној џовора у Црној Реци*, Српски дијалектолошки зборник XXXII, Београд.
- Митровић 1984 – Брана Митровић, *Речник лесковачкој џовора*, Књига 32, Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.
- Михаиловић 1990 – Драгослав Михаиловић, *Пејриџин венац*, Београд: НИП Политика.
- Оташевић 2012 – Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српској језика*, Нови Сад: Прометеј.
- Петровић, Капустина 2011 – Драгољуб Петровић, Јелена Капустина, *Из лексике Качера*, Српски дијалектолошки зборник LVIII, Београд.
- Петровић 2004 – Драгољуб Петровић (редактор). *Речник српских џовора Војводине*, Свеска 4: К–Љ, Нови Сад: Матица српска.
- Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, Књига X, колиџи–кукуџица, Београд: САНУ – Институт за српскохрватски језик, 1978.
- Речник српскохрватској књижевној језика*, Књига трећа, К–О (косјерић–ојрануџи), Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска, 1969.
- Стојановић 2010 – Радосав Стојановић, *Црнојравски речник*, Српски дијалектолошки зборник LVII, Београд.
- Цвијетић 2014 – Ратомир Цвијетић, *Речник ужичкој џовора*, Београд: Службени гласник.
- Ivić 1995 – Milka Ivić, *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*, 82 (poglavlje „O nazivima boja”, 9–101), Beograd: Biblioteka XX vek.
- Matešić 1982 – Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: IRO „Školska knjiga”.